

СТАВЛЕННЯ ЦАРСЬКОЇ ПРОКУРАТУРИ ТА СУДУ ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ ЧЛЕНІВ УСДРП ЧЕРНІГІВЩИНИ В УМОВАХ ПЕРШОЇ РОСІЙСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Дослідження проблем, пов'язаних із суспільно-політичним життям та національно-визвольним рухом у Наддніпрянській Україні наприкінці XIX – на початку XX ст., є найбільш привабливим в сучасній вітчизняній історичній науці. До них можна віднести і питання, котрі пов'язані з появою і діяльністю українських політичних партій, які на той час очолювали національно-визвольний рух в Україні. В сучасних дослідженнях з цієї проблеми можна виділити публікації та роботи таких авторів, як І. Курас, Ф. Турченко, Т. Геращенко [1; 2; 3], Ю. Лавров [4], В. Колесник, О. Рафальський і О. Тимошенко [5], В. Головченко [6], Р. Ветров та С. Донченко [7], А. Павко [8; 9], В. Стрілець [10], в наукових розробках яких висвітлюються різноманітні аспекти діяльності українських партій та їх лідерів, починаючи від ліберально-демократичного напрямку і закінчуючи націонал-радикальним.

Практично всі сучасні дослідження, які висвітлюють появу і діяльність цих партій на початку XX ст. на Наддніпрянщині, різною мірою торкаються утисків їх з боку поліції та жандармерії.

Але дії царської поліції і жандармів проти українських політичних партій є лише часткою більш вагомої проблеми, а саме – ставлення самодержавної влади до діяльності останніх. Однією із складових цієї цікавої і мало вивченої проблеми є ставлення прокуратури та судової влади самодержавства до названих партій. В дослідженнях вищеназваних авторів вона не знайшла майже ніякого висвітлення.

Такі автори, як О. Ярмиш [11; 12; 13], А. Чайковський і М. Щербак [14], в наукових розробках яких показані дії протилежного політичного табору (тобто самодержавства) проти українського національно-визвольного руху і тих, хто його очолював, діяльність судової влади та прокуратури, розглядають в більшості випадків у загальнотеоретичному плані, і лише епізодично саме в площині протидії вищеназваним партіям.

Архівні джерела надають нам можливість більш детально показати “роботу” судової влади та прокуратури саме в цьому напрямку. Тому в статті, що пропонується, зроблено спробу за допомогою архівних джерел висвітлити лише один з епізодів дій влади щодо революційної діяльності членів УСДРП на Чернігівщині в роки першої російської революції.

Скориставшись зі спаду революційного натиску царизм перейшов у контрнаступ і розпочав у так званих “малоросійських губерніях” значну кількість політичних судових процесів над членами українських політичних партій та учасниками революційних виступів з метою їх покарання.

14 липня 1906 р. помічник конотопського повітового справника, отримавши агентурні свідчення від своїх агентів про те, що Степан Здрастуй, який мешкав у м. Конотопі в будинку свого батька, займається друкуванням прокламацій злочинного змісту та належить до “Конотопської організації УСДРП”, прибув у цей будинок у супроводі двох городових, жандармського унтер-офіцера та понятих. У будинку, крім С. Здрастуя, були два його товариші – козак Д. Кірей та міщанин С. Гнойовий, що сиділи за столом та займались підготовкою до друку за допомогою 2-х гектографів, що знаходилися у цій кімнаті, прокламацій від імені Конотопської організації УСДРП. Тому всі троє й були заарештовані [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.2].

На цьому ж місці жандармом та поліцейськими були знайдені: 1) прокламація від імені УСДРП “Товарищи работники! Дума разогнана” із закликом об'єднуватися для майбутньої революції; 2) один екземпляр подібної прокламації, який був написаний олівцем; 3) гектографована програма УСДРП; 4) два транспорт; 5) стопи чистого паперу для друку; 6) на підлозі шматки підготовлених до друкування прокламацій того ж змісту, що були розірвані та зім'яті Гнойовим та Здрастуєм під час появи в кімнаті поліції [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.2-2зв.].

Потім, під час обшуку у сараї при домі Здрастуй, а також під час трусів в квартирах С. Гнойового та Д. Кірея було знайдено:

1) В сараї С. Здрастуй під сундуком – 28 напіваркушів гектографованого малоросійсько-російського словника, який був озаглавлений “Український словник”;

2) В квартирі С. Гнойового в кармані його штанів – в двох екземплярах вірш “Українська марсельєза”;

3) В кімнаті Д. Кірея на дивані у папці один екземпляр надрукованої програми УСДРП з печаткою Київського комітету цієї ж партії [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.2зв.].

Під час дізнання, яке проводилось помічником начальника Чернігівського жандармського управління в Конотопському та інших повітах з липня 1906 р. та майже до кінця грудня, С. Здрастуй та С. Гнойовий зізналися, що вони належали до Конотопської організації УСДРП та при появі поліції займалися друкуванням на гектографі від імені цієї партії прокламацій. Вони також дали свідчення, що один з гектографів належав С. Гнойовому, а все останнє – С. Здрастую. При цьому С. Здрастуй показав на дізнанні, що і Д. Кірей теж є членом цієї організації і, в свою чергу, брав участь у друкуванні прокламацій від її імені разом з ними [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.2зв.].

Під час проведення дізнання жандарми з’ясували, що С. Гнойовому було всього-на-всього 16 років, і під час друкування прокламацій партійної організації він діяв у повному розумінні [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.3]. Таке визнання судових експертів дало право владі у подальшому притягнути його на суді до кримінальної відповідальності за вдіяне проти неї.

Саме звинувачення було підготовлене товаришем прокурора Київської судової палати Новичковим 26 грудня 1906 р. на підставі жандармського розслідування [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.2-Ззв.]. Особи, які “проходили по цій справі”, а це були – козаки м. Конотопа С.Я. Здрастуй (17 років), Д.П. Кірей (18 років) та міщанин С.М. Гносвий (16 років), звинувачувалися у тому, що брали участь в діяльності Конотопської організації УСДРП та від її імені друкували прокламації з метою їх поширення у майбутньому, в яких закликали робітників до об’єднання для боротьби з урядом, підготовки революції з метою повалення існуючого в державі суспільного ладу та самодержавства. За скоєний таким чином злочин вони звинувачувалися за 1 ч. 126 ст. Кримінального Укладення та підлягали суду Київської судової палати за участю станових представників* [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.3-Ззв.].

26 грудня 1906 р. прокурор Київської судової палати надіслав своє подання до неї, в якому пропонував їй розглянути справу про вказаних членів Конотопської організації УСДРП, які на підставі 1032 ст. встановленого Кримінального Судочинства, звинувачувалися по 1 ч. 126 ст. Кримінального Укладення разом з підготовленим звинувачувальним актом та речовими доказами [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.1]. При цьому, на думку прокурора Київської судової палати, яку він висловив у своєму поданні до суду на підставі 1056 ст. встановленого Кримінального Судочинства та циркуляра Міністерства юстиції від 11 травня 1906 р. за № 2015, справу пропонувалося слухати при зачинених дверях на весь час засідання палати – від зачитання звинувачувального акта і до оголошення визначення суду [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.1-1зв.].

Крім цього, необхідно зазначити, що при проведенні попереднього жандармського слідства звинувачені весь час знаходилися у конотопській повітовій в’язниці [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.4].

5 січня 1907 р. Київська судова палата у своєму розпорядчому засіданні, заслухавши при цьому звинувачувальний акт прокурорського нагляду, визначила про надання справі подальшого

* Станові представники – представники станів, що існували в Російській імперії, які за законом від 7 липня 1889 р. приєднувались до складу судової палати з метою прийняття рішення з найважливіших категорій справ, пов’язаних з державними злочинами – політичними, проти посадових осіб, найтяжчих посадових злочинів, якщо вони тягли за собою за законом позбавлення підсудного всіх станових та майнових прав або всіх особливих прав та привілеїв.

ходу, а також підтримала побажання прокуратури проводити слухання справи при зачинених дверях, додавши до цього – за участю станових представників [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.7-7 зв.]. До зали засідання суду, за визначенням судової палати, мали право допускатися лише посадові особи, службові обов'язки яких мали безпосереднє відношення до даної справи, а також не більше однієї особи з боку кожного з підсудних [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.7зв.].

3 лютого 1907 р. в Чернігові відбулося виїзне засідання суду Київської судової палати у цій справі [10.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.15]. На ньому захисник просив суд про виправдання підсудних, а у випадку визнання їх винними – про застосування до них покарання в мінімальній мірі, враховуючи їх досить юний вік та про зарахування в строк покарання часу, який був ними проведений у в'язниці за попереднього жандармського дізнання [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.16].

За рішенням суду, який визнав їх винними у скоєному проти держави злочині [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.20], Київська судова палата за участю станових представників визначила: утримувати у фортеці С.Я. Здрастуя, 17 років, та Д.П. Кірея, 18 років, протягом 2 років кожного або замінити утриманням їх у в'язниці у спеціально пристосованих для цього приміщеннях, а С.М. Гнойового, 16 років, віддати на виправлення, але не більш як до досягнення ним повноліття, у виправничо-виховну установу, а при неможливості помістити його до такої, тримати в особливо пристосованих для неповнолітніх приміщеннях в'язниці або в арестантському будинку. Судові витрати покласти на засуджених рівною мірою. Речові докази знищити, за винятком написаної олівцем прокламації, яку залишити при справі [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.21].

9 лютого 1907 р. дядько Д.П. Кірея – Мартин Кірей подав прохання до Київської судової палати, в якому клопотався перед нею про взяття свого небожа на поруки під заставу всього свого майна, яке було оцінене експертами Чернігівської губернії в три тисячі карбованців [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.27]. І лише 4 березня 1907 р. Д.П. Кірей був звільнений із в'язниці, про що прокурор Київської судової палати повідомив 14 березня цього року [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.38]. Але Д.П. Кірей не вніс у встановлений термін за рішенням палати від 23 лютого 1907 р. 1500 карбованців, і 29 березня цього року він знову ув'язнений у Конотопі [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.39].

Під час свого попереднього ув'язнення Д.П. Кірей подав в урядовий Сенат касаційну скаргу на вирок, винесений йому Київською судовою палатою, про що остання сповіщала начальника чернігівської в'язниці 26 лютого 1907 р., який мав довести це до відома С.М. Гнойового та С.Я. Здрастуя. Вони мали право протягом трьох днів з моменту, коли довідалися про цю скаргу, приєднатися, за бажанням, до неї [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.35]. 16 березня 1907 р. Київська судова палата в своєму розпорядчому засіданні вказувала на те, що засуджені С. Гноевий та С. Здрастуй подали заяви про своє приєднання до скарги Д. Кірея на вирок суду щодо них. Їх заяви були подані також в урядовий Сенат [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.37].

Відповідь урядового Сенату була невтішною для засуджених. У березні 1907 р. він сповіщав Київську судову палату про те, що в своєму розпорядчому засіданні 7 березня 1907 р. ним було прийняте таке рішення з приводу скарг Д. Кірея, С. Здрастуя та С. Гнойового на вирок суду щодо них: їх касаційну скаргу, що не містила в собі вказівок на привід до відміни вироку вказаних в 912 ст. вст. крим. суд. та таку, що лише містить посилання на зобов'язання справи за силою 916¹ ст. вст. крим. суд. було усунуто навіть від розгляду [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.40].

Прохання засудженого Д.П. Кірея в Київську судову палату від 16 травня 1907 р. про звільнення його і передачу на поруки дядькові за вже внесені за нього гроші [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.45-45зв.] було залишене без наслідків. 22 травня 1907 р. судова палата в своєму розпорядчому засіданні з цього приводу приймає рішення про те, що це прохання не може бути задоволене, оскільки урядовий Сенат усунув скаргу від розгляду [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.46]. Це рішення Київської судової палати було доведено до відома

засудженого Д.П. Кірея 30 травня 1907 р. начальником конотопської в'язниці за вказівкою цієї ж палати [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.47].

Влітку 1907 р. батько засудженого Д.П. Кірея звернувся з проханням на “Височайше Ім'я” (тобто до царя), і 2 вересня цього року третє кримінальне відділення першого департаменту Міністерства юстиції імперії надіслало на ім'я старшого головуючого Київської судової палати відношення [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.56]. У ньому судовій палаті сповіщалося, що стосовно ст. 1060 встановленого Кримінального Судочинства, на прохання козака П. Кірея про помилування його сина за скоєний злочин, передбачений ч. 1 ст. 126 встановленого Кримінального Укладення та засудженого вироком палати від 3 лютого 1907 р., та пропонувалося скласти висновки по суті клопотання прохача та надати їх на ім'я міністра юстиції, з поверненням додатка та із супроводженням дійсного діловодства (тобто справи) про названого засудженого. До цього міністр вважав своїм обов'язком додати, що прийнятий до виконання вирок припиненню не підлягає [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.56].

У визначенні Київської судової палати від 12 жовтня 1907 р. вказувалась і думка членів Особливої присутності Київської судової палати, які вважали, що клопотання П. Кірея не підлягало б задоволенню на підставі того, що син його був членом нелегальної партії, а також “його діяльність серед робітничого класу населення безперечно загрожувала безпеці держави, вносячи в темне середовище вкрай розпусні начала” [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.57-57зв.]. Через це судова палата вирішила прохання козака П. Кірея подати разом з прийнятим визначенням та оригіналом справи через міністра юстиції на розгляд царя [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.57зв.].

29 листопада 1907 р. міністр юстиції сповістив Київську судову палату про те, що 28 листопада цар відхилив прохання П. Кірея про помилування його сина [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.60].

В той же час прокурор палати, виконуючи свої наглядові функції, сповіщав її, що відбуття покарання С. Здрастуя відбувається в чернігівській в'язниці [15.-Ф.318.-Оп.1.-Т.2.-Спр.1711.-Арк.59].

Таким чином, підсумовуючи все вищенаведене, можна зробити певний висновок, що прокурорський нагляд та судова влада самодержавства на місцях в умовах, коли революція поступово почала відступати, суворо карали представників українських політичних партій за їх революційну та пропагандистську діяльність. І якщо члени цих партій за законами Російської імперії вважалися неповнолітніми, їх також засуджував царський суд, не враховуючи при цьому ні їх вікового фактора, ні визнання деякими з них того, що вони скоїли. Судова машина царату починала нарощувати оберти, караючи при цьому навіть напівдорослих членів суспільства, а сама влада заганяла себе у глухий кут, виходом з якого для неї мало бути лише соціальне потрясіння, яке невдовзі і сталося. Разом з тим проведене нами дослідження охоплює одну з найважливіших ділянок в діях уряду стосовно лише однієї української політичної партії, яке, на жаль, обмежене як хронологічними, так і певними географічними межами. Тому визначена проблема потребує подальшого вивчення та значно ширшого висвітлення. І не тільки щодо однієї української партії, а всіх, які існували на той час в Україні.

Джерела та література

1. Курас І.Ф., Турченко Ф.Г., Геращенко Т.С. М.І. Міхновський: постать на тлі епохи // Український історичний журнал. – 1992. – № 9; № 10.
2. Курас І.Ф. Перший речник новітнього українського самостійництва (Микола Міхновський) // Історія України. – 2000. – № 6.
3. Турченко Ф.Г. Микола Міхновський у період російської революції 1905-1907 рр. // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2003. – Вип. XVI.
4. Лавров Ю.П. Виникнення і діяльність українських політичних партій // “Українське питання” в Російській імперії (кінець XIX – початок XX ст.). – К., 1999. – Ч. 2.
5. Колесник В.Ф., Рафальський О.О., Тимошенко О.П. Шляхом національного відродження: національне питання в програмах та діяльності українських партій Наддніпрянщини. 1900-1907. – К., 1998.

6. Головченко В.І. Від "Самостійної України" до Союзу визволення України: нариси історії української соціал-демократії початку XX ст. – Харків, 1996.
7. Ветров Р.І., Донченко С.П. Політичні партії України в першій чверті XX століття (1900-1925). – Дніпродзержинськ, 2001.
8. Павко А.І. Політичні партії, організації в Україні: наприкінці XIX – початок XX ст. – К., 1999.
9. Павко А.І. Повчальний досвід вітчизняної історії: політичні партії і організації модерної доби в Україні. – К., 2002.
10. Стрілець В.В. Українська радикально-демократична партія: витоки, ідеологія, організація, діяльність (кінець XIX століття – 1939 рік). – К., 2002.
11. Ярмыш А.Н. Судебные органы царской России в период империализма (1900-1917 гг.): Учеб. пособие. – К., 1990.
12. Ярмыш А.Н. Наблюдать неотступно. – К., 1992.
13. Ярмиш О.Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. – Харків, 2001.
14. Чайковський А.С., Щербак М.Г. За законом і над законом: 3 історії адміністративних органів і поліцейсько-жандармської системи в Україні (IX – початок XX ст.). – К., 1996.
15. Центральний державний історичний архів (м. Київ).

SUMMARY

Contemporary records having been of great use, the article attempts to highlight the procuratorial supervision and autocracy juridical bodies activities as to the punishment of the Ukrainian social-democratic working party members for their revolutionary activity after the First State Duma dissolution.

Ф.Г. Турченко

МИКОЛА МІХНОВСЬКИЙ: МІЖ ДВОМА РЕВОЛЮЦІЯМИ (1907–1917 рр.)

У наших нарисах, опублікованих в IX, X, XIV, XV і XVI випусках "Наукових праць історичного факультету Запорізького державного університету" (Запоріжжя, 2000-2003), мова йшла про дитячі і юнацькі роки, формування особистості й участь в українському визвольному русі в 90-ті рр. XIX ст. – 1907 р. видатного діяча національно-визвольного руху Миколи Міхновського, що увійшов в історію як "батько українських самостійників". Він прожив трохи більше 51 року, народився 31 березня 1873 і трагічно загинув 4 травня 1924 р. Його життєвий шлях і теоретична спадщина були в центрі уваги Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 130-річчю з дня народження М. Міхновського і 120-річчю з дня народження Д. Донцова, яка відбулася у вересні 2003 р. у Мелітополі. На конференції виявилось, що життєвий шлях і теоретична діяльність М. Міхновського все ще мало вивчені, а інтерес до його особи залишається надзвичайно гострим. Ось чому автор продовжив свою дослідницьку роботу над біографією Міхновського, запропонувавши читачеві нарис, присвячений його діяльності в міжреволюційний період (1907-1917 рр.).

Після закінчення першої російської революції Микола Міхновський залишився в Україні, в Харкові. Йому, на відміну від багатьох радикальних українських соціалістичних лідерів, вдалося уникнути ув'язнення чи еміграції. Не змінився і характер його професійної діяльності. Він продовжував працювати адвокатом, причому належав до еліти харківських правників. Але міжреволюційне десятиліття, якщо порівняти його з бурхливими попередніми і наступними роками життя Миколи Міхновського, може здатися малозмістовним і нецікавим. Саме таким воно і постає із сторінок нечисленних розвідок про Міхновського. Навіть С. Шемет, В. Андрієвський і П. Мірчук у своїх апологетичних статтях про Міхновського мало пишуть про його діяльність у 1907-1917 рр. У кращому випадку ці роки характеризуються декількома спробами активізувати самостійницький рух, а також складною внутрішньою еволюцією Міхновського і очікуванням ним кардинальних суспільних змін – своєрідний "перехід через пустелю" й підготовка до високої місії.

Справді, найважливіше Міхновським вже було написане і публічно висловлене у попередні роки, а головні практичні дії, які стали можливими в умовах Української революції,